

ISTORIA TEXTULUI SACRU – DE LA PRIMELE DOCUMENTE LA FORMAREA CANONULUI BIBLIC. BREVIAR GNOSEOLOGIC

Cătălin Varga

Universitatea “Babes-Bolyai”

ABSTRACT:

MY STUDY INVESTIGATES ON A HISTORICAL CONNECTION, TABLE OF CONTENTS BETWEEN BIRTH OF THE FIRST SACRED DOCUMENTS TILL THE DEFINE OF THE BIBLICAL CANON; EXPOSING SUMMARY NOTIONS AND DATES. THROUGH THE PAGES OF PENTATEUCH (HEXATEUCH), OR DEAD SEA DISCOVERIES, THROUGH THE QUEST OF NEW TESTAMENT FORMATION; IT CAN EASILY OBSERVED THE UNITY OF MESSAGE, CHRISTI-CALLY ANCHORED IN EPIPHANY. FIRST FOUR CENTURIES OF DOGMA EXHAUSTIVE DECANT THE TRUE OF EMBODYING SCRIPTURE, THAT’S WHY OUR RESEARCH, MARVELOUS FOCUSED ON THE BOUNDARY OF THESE HISTORICAL CONNECTIONS.

Key words: documentary sources, uncial period, Qumran episode, Canon.

Prolegomene

Sfânta Scriptură ocupă un loc central în viața Bisericii, textul ei reverberând sub inci-dența inspirației divine, exprimă Cuvântul lui Dumnezeu către lume.²⁷⁵ Scrierile sacre, născute sub pana aghiografilor călăuziți de Duhul Sfânt, au transmis comunității și urmașilor lor învă-țătura inspirată (θεόπνευστος) primită direct de la Dumnezeu,²⁷⁶ în formele modeste ale grafiei timpului respectiv. Din păcate originalele cărților Vechiului Testament s-au pierdut cu tim-pul²⁷⁷ iar reproducerile lor, păstrează sau nu prea, intenția autorului. Dată fiind vechimea lor (cca. 1250 î.Hr. – 200 d. Hr.), se naște întrebarea cu

²⁷⁵ Stelian Tofană, *Tipărituri și ediții critice ale textului sfânt în limba română*, în volumul „Biblie și Multiculturalitate (coord. Ioan Chirilă)”, Editura Limes&Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004, p. 15.

²⁷⁶ Nicolae Neaga, *Ortodoxia și Vechiul Testament*, Mitropolia Banatului, anul XII, nr. 7-8, 1962, p. 299.

²⁷⁷ Frederic G.Kenyon, *Our Bible and the Ancient Manuscripts*, Eyre and Spottiswoode, London, 1903, p. 23.

privire la integritatea textului copiat, cu atât mai mult cu cât, putem așeza în revistă intervențiile subiective ale scribilor.²⁷⁸

Se cunoaște faptul că Vechiul Testament ridică și astăzi probleme filologice, textul său valorifică obiectul unor numeroase diferențe de opinii și atitudini. Așa se face că, atunci când scribii au trebuit să juxtapună numele unor străini cu evenimentele descrise în original, denaturările n-au întârziat să apară.²⁷⁹ Scribii iudeilor sunt acuzați astăzi, prin prisma cercetărilor moderne de astfel de gesturi.

Lăsând în umbră astfel de erori neintenționate, scribilor antici sustine Millard, trebuie să li se acorde întreaga considerație datorită efortului depus în traducerea acurată a vechilor manuscrise ebraice.²⁸⁰ Cu atât mai mult cu cât, în spațiul ortodox, traducerea LXX a devenit *textus receptus*, mai ales datorită descoperirilor de la Qumran, prin intermediul cărora s-a dovedit caracterul ei inspirat (adevăr recunoscut cu mult timp în urmă de către filosoful Filon sau istoricul Iosif Flaviu), autoritatea Septuagintei reintrând în actualitate.²⁸¹ Studiul de față, dorindu-se a fi nimic mai mult, decât o expunere sumară a unor noțiuni și date, va opera istoric cu anumite teme majore (teoria documentelor²⁸², principalele manuscrise ale Noului Testament: *Sinaiticus*, *Alexandrinus* și *Vaticanus*, descoperirile de la Marea Moartă, iar în cele din urmă va dezvolta punctele cardinale ale formării Canonului Bi-blic în forma în care se regăsește astăzi). Pentru început vom studia perioada istorică a formării primelor documente sacre, cât și lista principalelor manuscrise (copii ale originalelor) vechitamentare.

Teoria Documentelor

Literatura iudaică de sorginte monoteistă a fost din cele mai vechi timpuri structurată pe baza Legii lui Moise și-a Profetilor, având în centrul său declarația: *Hear, O Israel: The Lord our God is one Lord: and thou shalt love the Lord thy God with all thy heart, and with all thy soul, and with all thy might.*²⁸³ Legea și Profetii au fost considerate scrieri sacre premergătoare venirii lui Mesia, literatură sacră care cu timpul a intrat în

²⁷⁸ Alan Millard, *Archaeology and the Reliability of the Bible*, in „Evangel”, nr. 9, 1991, p. 22.

²⁷⁹ Un exemplu îl avem în *Cartea Estera*, unde printre mulțimea mazilită de furia evreilor, întâlnim un vechi nume persan: *Parshandatha*, tradus în Septuaginta cu numele de *Pharsannestain*, în timp ce renumitul codice *Vaticanus* translatează acest personaj sub forma a două denumiri distincte: *Pharsan* și *Nestain*.

²⁸⁰ Alan Millard, *op.cit.*, pag. 23.

²⁸¹ Bartolomeu Valeriu Anania, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, „Cuvânt lămuritor asupra Sfintei Scripturi”, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 11.

²⁸² Întocmai cum o regăsim la bibliști ca Gerhard Maier, Edmond Jacob, Claus Westermann sau Gerhard von Rad.

²⁸³ Kenneth Scott Latourette, *A History of Christianity*, vol. II, Harper Collins Publishers, San Francisco, 1975, pp. 11-13.

posesia creș-tinismului. Literatura iudaică cuprindea și poezie, o bogată colecție de imnuri, Psalmi și cântări; cum sunt cărțile (Iov, Cântarea Cântărilor, Proverbe, Plângerile lui Ieremia sau cărțile profeților Avdia, Miheia, Naum, Avacum și Sofonie). Istoria artei antice nu s-a concretizat doar în delimitările harpei davidice, ci adierile ei ne-a dăruit cavernele Altamirei (capodopere ale picturii preistorice), cuneiformele Mesopotamiei (transmise prin Epopeea lui Ghilgameș), sau hieroglifile Egiptului (roștite în Cartea Morților). Însă fără nici un dubiu, poporul iudeu a deținut cea mai bogată înzestrare poetică în contextul timpurilor arhaice.²⁸⁴

Cât despre literatura sacră a evreilor, a existat din cele mai vechi timpuri ideea ace-luiași Autor divin aflat în spatele tuturor textelor sfinte, măsură ce constituie intrinsec **unitatea** mesajului biblic.²⁸⁵ Deasupra oricărui alt popor din Antichitate, deasupra grecilor din epoca de aur al lui Pericle, evreii au dat dovada unui spirit ascuțit și dedicat fără rezerve literaturii, în special celei sacre. Pentru ei, Torah nu reprezenta doar extensia unei culturi naționale respectate, ci Cuvântul lui YHWH.²⁸⁶

Teologia critică de mai târziu, cu precădere din perioada lui Wellhausen²⁸⁷, a cris-talizat mai multe surse (documente) pentru cele 5 cărți ale lui Moise, unite și prelucrate ulterior; eludând astfel unitatea Pentateuhului (sau Hexateuhului), de care aminteam mai sus. Teoria lui Wellhausen reproduce o istorie originală a poporului ales, în care izraeliții sunt urmăriți încă din începuturile lor tribale, identificați mai apoi drept un popor dedicat lui Yahweh pe o scară a unei religii spontane, și încetățeniți sub rigurile unui cadru național. Situația lor se schimbă odată cu încheierea exilului, dezvoltându-și anticorpii unui sistem de control cazuistic, legal și formalist. De aici și suportul apariției celebrelor documente au-xiliare, cunoscute și sub numele de (Iahvist, Elohist, Sacerdotal, Deuteronomist). O *reconstrucție* a istoriei lui Izrael deloc străină celor mai importante cercuri semitice de studii biblice.²⁸⁸

Edmond Jacob²⁸⁹ vine și el în sprijinul ipotezei documentelor, atacând autenticitatea mozaică a Pentateuhului²⁹⁰, afirmând că lui Moise îi aparține doar câteva

²⁸⁴ Bartolomeu Valeriu Anania, *op.cit.*, „Introducere la Psalmi”, p. 614.

²⁸⁵ Gerhard Maier, *Hermeneutică biblică*, Editura Lumina Lumii, Sibiu, 2008, p. 413.

²⁸⁶ Merrill C. Tenney, *Studii al Noului Testament*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2008, p. 127.

²⁸⁷ Julius Wellhausen, *Prolegomena to the History of Ancient Israel*, Meridian Books, New York, 1957, p. 170.

²⁸⁸ Ernest Nicholson, *The Pentateuch in the Twentieth Century: the Legacy of Julius Wellhausen*, Clarendon Press, Oxford, 1998.

²⁸⁹ Edmond Jacob, *Vechiul Testament*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 46-49.

²⁹⁰ Autorul constată surprins credința naufragiată a celor care găsesc drept argumente solide o dublă neînțelegeră: odată conceptul de „Legea lui Moise” identificat în pasaje ca (*4 Regi 14, 6; 2 Paralipomena 30, 10* sau *Ezdra 10, 3*) – care nu se referă decât la părțile propriu-zis legislative; iar în cele din urmă, se invocă

părți foarte bine de-limitate: (*Ieșirea 17, 14; 20, 4; 24, 27; Numeri 33, 2; Deuteronom 31, 9*). Ideea pare să prin-dă rădăcini, dacă așezăm în ecuație faptul că, abia în sec. I d.Hr. apare teza conform căreia, Pentateuhul a fost scris de Moise, Dumnezeu însuși dictându-i marelui profet.²⁹¹ Pentru re-flecțiile criticilor a fost însă evident faptul că, *sursele* lui Moise păstrau amprenta epocii sale posterioare. Von Rad afirmă și el despre existența acestor documente care-au stat la baza elab-orării pentateuhului, el acordând o atenție deosebită sursei cunoscută sub numele de *Iahvist*, delimitându-i originea în epoca monarhică.²⁹²

Cercetând cele mai pertinente comentarii, toate conduc spre același rezultat: existența a cel puțin 4 documente importante în reconstrucția Pentateuhului, delimitând astfel autorita-tea lui Moise ca unic autor al celebrului corpus. Întreaga operă a fost asamblată pe suportul acestor surse, datând undeva între 922 î.Hr. – 400 î.Hr., cuplând istoria creației până la moartea lui Moise, cazul surselor *Iahvist* (J), *Elohist* (E), și *Sacerdotal* (P). Ultimul document (*Deuteronomistul*) oferind aproape întreaga carte Deuteronomul, cât și unele narațiuni înrudi-te.

Iahvistul (J) sau (yah' weh) exprimă numele necunoscut al lui Dumnezeu²⁹³, tetragrama descoperită lui Moise în Horeb. Documentul acesta este responsabil pentru majoritatea cărții Facerii, și a fost activ în regatul de Sud al lui Iuda,²⁹⁴ pe timpul domniei lui David. *J* a fost alipit *Elohistului* (E) destul de devreme, se pare că imediat după căderea regatului de Nord (722 î.Hr.), și este aproape imposibil să le mai separi,²⁹⁵ datorită apodicticității lor. *Elohistul* (E) sau *Elohim* (numele lui Dumnezeu de dinaintea teofaniei din Horeb), este identificat în regiunea regatului de Nord al lui Izrael, cuprinzând toate celelalte părți ale Genezei absente la *J*, cât și părți din următoarele cărți ale Pentateuhului: *Ieșirea* și *Numeri*. Cercurile criticilor literari văd însă în sursa *E* a Pentateuhului, o copie a versiunii *J* – făcută de un autor aparținând regatului de Nord, cu scopul de-a alcătui o nouă

sintagma „Cartea lui Moise” (*Ezdra 6, 18*) – motiv ce-l desemnează aici pe Moise mai degrabă un *conținut* decât un autor.

²⁹¹ În ciuda existenței acestei mărturii (cuprinsă în cartea Jubileelor), s-a recunoscut că este aproape imposibil să se demonstreze paternitatea lui Moise cu privire la însemnarea regilor care-au domnit peste Edom (*Facerea 36, 31*), cât și narațiunea propriei sale morți (*Deuteronom 34*). Vezi Edmond Jacob, *op.cit.*, p. 47.

²⁹² Gerhard von Rad, *Old Testament Theology*, vol. 1, SCM Press Ltd, 1975, pp. 7-8.

²⁹³ Paul J. Achtemeier, *Bible Dictionary*, Harper Collins Publishers, New York, 1996, p. 480.

²⁹⁴ Pentru mai multe detalii privind regiunea regatului davidic a se vedea Zaine Ridling, *Bible Atlas*, Access Foundation, 2006, pp. 83-85.

²⁹⁵ Linia de demarcație între aceste două surse este aproape ștearsă. În timp ce *J* poartă următoarele caracteristici: (este adresat lui Iuda și conducătorilor religioși, uzează un discurs antropomorfic despre Dumnezeu, El vorbește cu poporul Său, Dumnezeu este YHWH descoperit pe muntele Sinai); *E* îmbracă dimensiuni sino-nimice: (este adresat Izraelului de Nord și profetilor, redefi-nește discursul despre Dumnezeu, El vorbește prin intermediul oniromanției, Dumnezeu este Elohim până la episodul Horeb).

versiune promovând aceleași evenimente.²⁹⁶ O ipoteză deloc gratuită, cu atât mai mult cu cât se pot vizualiza uşoa-re diferenţe între cele două surse.²⁹⁷

Documentul Sacerdotal (P) sau *Priesterschrift* este o lucrare ce cuprinde perioada istorică cuprinsă între datele creaţiei şi până la intrarea în Canaan. Autorul nu urmăreşte să-l corecteze pe *Iahvist* îmbogăţind materialul topografic, arheologic sau genealogic, ci preocuparea sa de bază este prezentarea istoriei lui Izrael, într-o asemenea măsură încât poporul să înţeleagă de aici cauzele prezentului, sau teologia istoriei pe care o trăieşte. De altfel, repovestirea trecutului garantează speranţele evreilor; eliberarea din robia egipteană²⁹⁸ nu mai era privită drept un subiect tabu, minunile se pot repeta. Scrierea *P*²⁹⁹ ocupă la baza ei ideea unui Dumnezeu prezent în cult; bunăoară Izraelul istoric recunoaşte două momente cheie ale revelaţiei divine: epifaniile – episoade ce anunţă sosirea lui YHWH în mijlocul poporului Său; şi teofaniile – marcând spaţiul sacru al revelaţiei lui YHWH, loc ce va delimita ritualul cultic. Dacă *J* anunţă sosirea lui Dumnezeu în mijlocul lui Izrael pentru a-l salva de la moarte (*Ieşirea*), teofania din Sinai ce cuprinde porunca construirii cortului întâlnirii (model ce va servi la ridicarea Templului), ocupă centrul documentului *P*³⁰⁰. Legea deuteronomistă amintită aici are ca scop principal a stabili cultul, şi a-i asigura totodată continuitatea; căci în caz contrar, izraeliţii vor avea de suferit atât social, cât şi economico-politic, aminteşte Westermann.³⁰¹ Cu ajutorul acestei legi, Cuvântul lui Dumnezeu devine accesibil poporului Său, iar cortul întâlnirii restituie spaţiul sacru al comunicării lui.

²⁹⁶ Edmond Jacob, *op.cit.*, p. 55.

²⁹⁷ Spre exemplu, în privinţa naraţiunii lui Iosif (*Facerea* 37-45) versiunea *J* menţionează că tânărul Iosif a fost vândut sclav ismaeliţilor; în schimb versiunea *E* aminteşte despre medianiţi. Cât despre oponentul morţii lui Iosif, *J* îl sugerează pe Iuda; iar *E* îl atestă pe Ruben etc.

²⁹⁸ Evenimentul imediat următor al eliberării, trecerea prin Marea Roşie, devine imaginea (ἀντίτυπον) dimensiunii soteriologice baptismale din Noul Testament (I Peter 3, 21): “*This is an antitype of baptism which now saves you. Baptism is not the putting away of the impurity of the flesh, but the appeal of a good conscience, in your relationship toward God through the resurrection of Jesus Christ.*” A se vedea *The Eastern Greek Orthodox Bible New Testament*, (The EOB), Laurent Cleenewerck Editor, 2009, p. 504.

²⁹⁹ Sacerdoţiul era o slujbă consacrată, odată cu promulgarea Legii lui Moise, primilor născuţi ai familiilor cu renume din Izrael (chiar şi regii au fost preoţi ai lui YHWH), iar odată cu părăsirea Egiptului slujba sacerdotală putea fi catalogată ierarhic: marii preoţi, preoţi şi leviţi. În timpurile davidice preoţii de rând au fost împărţiţi în câte 24 de grupuri, slujind prin rotaţie, fiecare grupă celebrând oficiul cultic timp de o săptămână. Acest model ierarhic, a preoţiei structurată pe 3 trepte, este împrumutat de către Biserica creştină, astfel că episcopul se bucură de aceeaşi demnitate ca a marelui preot, prezbiterii fiind egali cu preoţii de rând, iar diaconii o prelungire a clasei leviţilor. A se vedea Charles Buck, *Theological Dictionary*, Barnes&Noble, 1923, pp. 696-697.

³⁰⁰ Claus Westermann, *Théologie de L'Ancien Testament*, Éditions Labor et Fides, Genève, 2002, p. 275.

³⁰¹ *Idem.*

Deuteronomistul (D). Ultimul document al Hexateuhului, reperat încă de pe vremea domniei regelui Iosia (621 i. Hr.)³⁰², se pliază cu remanierele elohiste încercând să continue directiva moștenirii mozaice și să expună elementele esențiale ce-l deosebeau pe Izrael de celelalte neamuri. Opera aceasta se afirmă ca fiind o lucrare finală, matură spiritual și bine proporționată teologic. Datorită acestor trăsături fulgurante își câștigă imediat respectul, purtând amprenta unui travaliu obositor, la finele căruia, etapele dezvoltării cultice ating desăvârșirea.³⁰³ Autorii *Deuteronomistului* au insistat pe mesajul suveranității lui YHWH ca singur Dumnezeu, tronând deasupra istoriei, și pe condiția lor de popor ales și consacrat. Ca unic Dumnezeu în Izrael, Iahweh trebuie ascultat cu toată inima, de aici și celebrul *Sema'Israel*: „Ascultă Izrael, Domnul Dumnezeu nostru este singurul Domn. Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău, din toată inima ta, din tot sufletul tău și din toată puterea ta” (*Deuteronom 6, 4*). Deși sursa aceasta constituie un element de noutate, ea păstrează totuși tonusul tradiției: un singur Dumnezeu, un neam ales, și-un cult unic se regăsesc și aici, concluzionează Jacob.³⁰⁴

În ciuda tuturor acestor surse veridice, stabilirea textului normativ, a reprezentat un moment de cumpănă. Încă din secolul I î.Hr. tendința de-a unifica diferitele tradiții textuale într-un singur *corpus receptus* pare să devină iminentă, amintește Loria-Rivel.³⁰⁵ Această muncă definitivă de fixare amănunțită a Textului Sacru, se desfășoară după etapa trasării Canonului când *masoreții*³⁰⁶ tradiției Ben-Așer au pornit spre stabilirea vocalelor,³⁰⁷ des-părțirea cuvintelor și redactarea unor note marginale pe marginea textului sfânt. În ciuda acestei munci titanice de accesibilitate și optimizare a scrierilor sacre, Textul Masoretic (versiunea unanimă a canonului revelat)³⁰⁸ rămâne textul autoritar al Bibliei ebraice, atâta timp cât păstrează forma lui consonantică. Printre principalele manuscrise ebraice enumerăm *Textele de la Qumran*³⁰⁹ ; *Papirusul Nash* (datează undeva

³⁰² A.T. Chapman, *An Introduction to the Pentateuch*, Cambridge University Press, 1911, p. 34.

³⁰³ Gerhard von Rad, *Studies in Deuteronomy*, SCM Press, London, 1961, p. 37.

³⁰⁴ Edmond Jacob, *op.cit.*, p. 60.

³⁰⁵ Gustavo Adolfo Loria-Rivel, *Pentateuhul: Probleme de traducere a textului biblic*, Editura Universității „Ale-xandru Ioan Cuza”, Iași, 2004, p. 17.

³⁰⁶ Din ebraicul *masora* (tradiție).

³⁰⁷ Pentru atingerea acestui dezirat, masoreții au creat un sistem de semne constând din alăturarea unor extensii grafice, fie deasupra fie sub respectivele litere vizate.

³⁰⁸ Este cel mai vechi text al Bibliei ebraice elaborat de învățații rabinici în preajma secolelor IX-XI d.Hr. pre-cedat de traducerea greacă a Septuagintei cât și de traducerea latină (Vulgata) a lui Ieronim. Vezi : R. Dussaud, *Les Découvertes de Ras Shamra et l'Ancien Testament*, (ed. electronica), 1941.

³⁰⁹ Descoperirile de la Marea Moartă (aprox. 900 de exemplare) cuprind scrieri biblice variate, de la texte apo-crife, comentarii biblice și până la imne și creații cu specific poetico-religios. Manuscrisele de la Qumran, în-tocmai precum atestă majoritatea cercetătorilor, relevă una dintre cele mai neașteptate descoperiri ale secolului trecut. Vezi Doru-Constantin Doroftei, *Manuscrisele biblice din Biblioteca de la Qumran și importanța aces-tora pentru studiul biblic*, Revista Teologică, nr. 3/2010, p. 161.

între anii 200-100 î.Hr., text ce cuprinde Decalogul având strict destinația liturgică); *Fragmente de la Gheniza din Cairo* (sec. V d. Hr., incluzând diverse fragmente biblice); *Codexul de la Alep* respectiv *Codexul de la Cairo* (sec. IX d.Hr.); *Codexul Reuchlinianus* respectiv *Codexul de la Leningrad* (se consideră a fi cel mai complet dintre toate codicele datând din jurul anului 1008 d.Hr.); *Pentateuhul Samaritean* (aceste manuscrise nu sunt mai vechi de 700 de ani, ele aparținând sectei samaritene³¹⁰ și prezentând numeroase diferențieri de ordin dogmatic și ortografic față de textul masoretic).³¹¹

Descoperirile de la Marea Moartă

Un capitol interesant de istorie îl constituie episodul Qumran (1947),³¹² care datorită numeroaselor sale vestigii arheologice, a contribuit decisiv la elucidarea problemelor scrip-turistice.³¹³ Săpăturile de la Khirbet-Qumran confirmă preocupările religioase din perioada propovăduirii hristice și a epocii de expansiune a Bisericii primare, informațiile obținute dezvoltă orizontul istoric și religios al spațiului palestinian, în forma în care se regăsea el la sfârșitul secolului I creștin.³¹⁴

Istoria spune că în timp ce Muhammad Dib (un păstor din tribul Ta'amireh) străbătea în anul 1947 stâncile din nordul Mării Moarte, a găsit fără să știe o adevărată comoară de texte biblice.³¹⁵ În spărtura peșterii aceștia găsesc *niște suluri scrise, friabile, din piele veche de când lumea, și din papirus ies la iveală învelite în pânză*, totuși aleg cu ei câteva din cele mai însemnate suluri cu scopul de-a face negoț. Câteva ajung în posesia arhiepiscopului de Ierusalim, Yeshue Samuel, care este informat de cercetători ai *American School of Oriental Research* că posedă niște documente foarte vechi. Printre ele se regăsea un sul de 7 metri cu textul integral al Cărții lui Isaia în limba ebraică.³¹⁶ O echipă de cercetători în frunte cu părintele dominican Roland de Vaux (directorul *École Biblique et d'Archéologie*) pornesc pe urmele mării descoperiri însă nu mai găsesc decât fragmente de papirus scrise cu mâna în limba ebraică, conținând prima și ultima Carte a Pentateuhului, și

³¹⁰ Despre samariteni a se vedea Stelian Tofană, *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol.1, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 319.

³¹¹ Gustavo Adolfo Loria-Rivel, *op.cit.*, p. 19.

³¹² Săpăturile arheologice de la Megiddo, Beisan, Samaria, Gezer, Beth-Semesh, Ierichon, Ierusalim, și alte localități din Palestina, precum cele de la Tell-el-Amarna, Ras-Shamra, sau cele din Fenicia; se înscriu și ele pe linia marilor descoperiri ale secolului al XIX-lea. Vezi Emilian Cornițescu, *Descoperirile arheologice din Țara Sfântă în ultimii 50 de ani și raportul lor cu VT*, Studii Teologice, nr. 7-8, 1982.

³¹³ Mircea Basarab, *Ermeneutica Biblică*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, Oradea, 1997, p. 119.

³¹⁴ *Idem*, p. 121.

³¹⁵ Emilian Popescu, *Descoperirile de la Marea Moartă și din deșertul iudaic*, în revista "Studii și cercetări de istorie veche", tomul IX, nr.2, 1958, p. 484.

³¹⁶ Werner Keller, *Și totuși Biblia are dreptate*, Editura Litera, București, 2009, p. 340.

câteva locuri din Cartea Judecătorilor. În ciuda diferitelor divergențe privitoare la vârsta și autenticitatea documentelor, pe baza substanțelor organice de tip Geiger, și a izotopului radioactiv al carbonului C-14,³¹⁷ se conturează primele ipoteze.³¹⁸ Pânza originalului datează din perioada lui Hristos, concluzionează profesorul Libby, însă W.F. Albright îl corectează imediat pe colegul său promulgând anul 100 î.Hr. Părerile specialiștilor³¹⁹ au oscilat încă de la început, unii au promovat cu obstinație epoca premacabeeană/postmacabeeană (sec. III î.Hr.- I d.Hr.) a manuscriselor, alții în schimb au optat pentru secolele (XI-XII) plasându-le în epoca Evului Mediu, în timpul cruciadelor.³²⁰ Supusă însă unei analize mai atente, pânza de în care adăpostea manuscrisele iudaice, datează din jurul anului 33 d. Hr.

Descoperirilor de la Marea Moartă li s-au alăturat în 1952 o altă descoperire, de data aceasta într-o grotă, situată la nord de ruinele mănăstirii de la Qumran. Două suluri în interiorul cărora ni se precizează un indiciu geografic însemnat: *Ioan 5, 2*³²¹ amintește despre denumirea Bitesda (cea identică cu locația precizată aici). Bitesda a putut fi localizată de curând și adusă la viață de sub mormanul ruinelor, având o suprafață de peste 5000 de metri pătrați la nord de piața Templului. Adăpostind într-adevăr cinci intrări. În 1956, cercetătorii au dat peste hambarele lui Irod cel Mare, unde au descoperit un fragment de papyrus conținând inscripții cu cerneală neagră în limba ebraică.³²²

Un sfert dintre descoperirile de la Marea Moartă sunt manuscrise biblice, iar în afară de cartea Esterei sunt reprezentate toate cărțile Vechiului Testament; cel mai

³¹⁷ Această metodă a fost descoperită în urmă cu 9 ani de către profesorul W.F. Libby, ea pornește de la premisa faptului că plantele și animalele absorb o anumită cantitate de *Carbon 14* – un element radioactiv natural. Acesta se împuținează apoi în mod regulat, iar în urma cercetărilor de laborator se poate deduce vârsta materiei analizate, tocmai din pricina acestei epurări. Prin compararea cantității de C 14 găsită și în pânza de la Qumran cu cea a unui fir de în proaspăt, s-a constatat vechimea documentelor găsite (cca. 167 î.Hr – 233 d.Hr.). Însă su-pusă unei analize mai atente, pânza de în care adăpostea manuscrisele iudaice, datează din jurul anului 33 d. Hr.

³¹⁸ Vladimir Dumitrescu, *Poziția arheologilor față de rezultatele metodei radiocarbonului (C 14) în domeniul cronologiei absolute*, în revista „Studii și cercetări de istorie veche”, tomul IX, nr.1, 1958, p.163.

³¹⁹ Dumitru Abrudan, Emilian Cornițescu, *Arheologia Biblică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 2002, p.21; Jodi Magness, *The Archaeology of Qumran and the Dead Sea Scrolls*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2002, pp. 26-27; *The JPS Bible Commentary: Esther*, Ch: „When and Where Was the Book of Esther Written”, Jewish Publication Society, Philadelphia, 2001, p. 24; M. Baillet, J.T. Millic, R. de Vaux, *Les Petites Grottes de Qumran*, Clarendon Press, Oxford, 1962.

³²⁰ Charles Marston, *La Bible a dit vrai*, édition revue et mise à jour par Patrice Bousset, Paris, 1956, pp.278-279.

³²¹ „ἔστιν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπι τῆ προβατικῆ κολυμβήθρα ἡ ἐπιλεγομένη Ἐβραϊστὶ Βηθεσδα πέντε στοάς ἔχουσα”. *Vezi Greek New Testament of Robert Stephanus 1550*, (Textus Receptus), James A. Fowler Publisher, 2008, p. 113.

³²² Henry Snyder Gehman, *The New Westminster Dictionary of the Bible*, Westminster Press, Louisville, 1970.

cunoscut fiind sulul cu textul complet al cărții profetului Isaia.³²³ Cele mai vechi și mai complete versiuni ale Vechiului și Noului Testament au fost până de curând celebrele Codex Vaticanus și Codex Sinaiticus din sec. IV d.Hr. cărora li s-a adăugat în 1931 papyrusul Chester-Beatty din sec II și III. Pe lângă acestea mai există câteva fragmente ale Vechiului Testament din perioada pre-creștină (fragmentul Fuad și Nash). Însă toate aceste documente sunt în limba greacă, așadar în măsura în care au legătură cu Vechiul Testament sunt traduceri. Însă, prin sulul de piele al Cărții lui Isaia de la Marea Moartă, tradiția biblică ebraică a parcurs aproape un mileniu îna-poi. Din Noul Testament s-a descoperit în 1935 un fragment aparținând Evangheliei lui Ioan în limba greacă, datând de pe vremea împăratului Traian (98-117 d.Hr.), și care astăzi se află în Biblioteca Rylands. Aceste manuscrise vechi sunt cel mai convingător răspuns la toate în-doielile legate de autenticitatea tradiției biblice, concluzionează Keller.

Deși unii specialiști³²⁴ au negat conexiunile existente între manuscrisele de la Qumran și secta esenienilor, numeroasele texte cu caracter liturgic găsite aici par să demonstreze paternitatea eseniană. Textul qumranit de tip liturgic, prin binecunoscutele *Cântări ale Sa-crificiului Sabatic*, sau prin colecția de rugăciuni pentru sărbătorile iudaice; par să indice am-pressa esenienilor peste descoperirile de la Marea Moartă. Pe lângă aceasta, există un număr de manuscrise care par să trădeze particularități de ordin lingvistic și ortografic aparținând comunității de la Qumran. Însă la antipod se regăsesc unele documente care atacă aceste presupunții, prin eterogenitatea lor. Variantele diferite ale textului biblic, îndeamnă spre o sin-gură concluzie: biblioteca biblică de la Qumran³²⁵ adăpostea o serie de manuscrise mult mai complexă decât s-a crezut inițial.³²⁶ Printre descoperirile de aici, s-au găsit și așa zisele cărți anaghinoscomena³²⁷ sau deuterocanonice,

³²³ Werner Keller, *op.cit.*, p. 344.

³²⁴ Donceel și Voule, au emis legat de Qumran, teoria unei așezări rustice; alții au văzut aici un important centru comercial, însă nici unii nu atestă prezența unei secte religioase la Qumran. A se vedea Ioan Chirilă, *Descoperirile de la Marea Moartă – Un subiect care ridică încă multe interogații, dar și model al apărării din izvorul păcii celei adevărate*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, nr. 1/2011, p. 8.

³²⁵ Totuși, profesorul Negoită vede în manuscrisul 4Q dovada faptului că peșterile, nu bibliotecile personale ale esenienilor, au adăpostit (ascuns) întregul tezaur. Vezi Athanase Negoită, *Descoperirile de la Marea Moartă. Manuscrisele de la Qumran*, „Mitropolia Banatului”, nr. 1-4/1962, p. 61.

³²⁶ Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Augsburg Fortress Publishers, Minneapolis, 2001, p. 89.

³²⁷ Cărțile ἀναγιγνωσκόμενα sunt acele cărți bune de citit doar, însă nu pot fi considerate normative pentru viața de credință. Mai mult decât atât, Noul Testament nici nu face vreo referire specifică la ele, cel mult doar aluzii timide. Acestea sunt: Tobit, Iudit, Baruh, Epistola lui Ieremia, III Ezdra, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus Sirah, I-II-III Macabei. Istoria lor cuprinde timpurile de la Artaxerxe (cca. 538 î.Hr.) până la ivirea creștinismului, timp în care succesiunea profeților a cunoscut serioase sincope, de aceea și cartea *Înțelepciunea lui Iisus Sirah* a rămas în afara canonului, fiind considerată ἀναγιγνωσκόμενα deși majoritatea iudeilor consideră această scriere ebraică drept una sacră.

cum este cazul cărții lui Tobit sau Înțelepciunii lui Isus fiul lui Sirah; precum și unele apendice la câteva dintre cărțile canonice.³²⁸ Lipsa lor din canonul iudaic, explică Abrudan³²⁹ se datorează faptului că atunci când Ezdra a reușit să re-grupeze întreaga istorie a poporului sfânt, Canonul iudaic era deja încheiat, iar aceste cărți rămăseseră pe dinafară.

Importanța descoperirilor de la Qumran vorbește de la sine, cercetătorii care au păstrat de-a lungul timpului o inteligență nealterată, au simțit pe propria piele tăișul durerii produs de insuficiența mărturiilor textuale. Odată cu episodul Qumran, ei intră în posesia unor dovezi empirice mai vechi cu cel puțin 1000 de ani față de cele pe care le dețineau atunci. Conștiința lor superioară, cunoaște astfel, calea unei nesfârșite progresii. Descoperirea textului întreg al cărții lui Isaia a marcat o etapă decisivă în cercetarea istoriei textului vechitestamentar; descoperirea Pentateuhului Samarinean a revitalizat critica biblică, centrată până în acel moment, pe o copie aparținând secolului al IX-lea; existența unui corpus foarte apropiat reconstituirii ebraice a Septuagintei, sau existența unor marginalii eseniene, legate de teologia lor, pe marginea Pentateuhului.³³⁰

Perioada uncială

Secolele III-VIII d. Hr. cuprind intervalul cunoscut și sub numele de perioada uncială,³³¹ timp ce condensează arealul celor mai importante manuscrise noutestamentare. Acestea au fost indicate de-a lungul timpului prin litere de tipar, grafia diferind de la caz la caz (fie că ne raportăm alfabetului latin, grec sau scrierii ebraice – de altfel, o sursă nepuizabilă). Nu vom face referire aici nici de manuscrisele majuscule sau minuscule grecești, nici de cele mai timpurii versiuni ale Noului Testament, ci vom trece succint în revistă trei dintre cele mai vechi copii ale Noului Testament: Codex-ul Sinaiticus³³², Vaticanus, și Alexandrinus.³³³

³²⁸ Nicolae Ciudin, *Studiul Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2002, p. 28; Alfred Rahlfs, *Septuaginta id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, vol. I-II, Stuttgart, 1935; Henry Barclay Swete, *The Old Testament in greek according to the Septuaginta*, vol. I-II, Cambridge, 1925-1930.

³²⁹ Dumitru Abrudan, *Cărțile Anaginoscomena ale Vechiului Testament după traducerea românești*, „Studii Teologice”, anul XIV, nr. 9-10, Noiembrie-Decembrie, 1962, p. 543.

³³⁰ Ingrid Hjelm, *The Samaritans and Early Judaism. A Literary Analysis*, Sheffield Academic Press, 2000, p.24.

³³¹ Pentru o cercetare mai amănunțită a se vedea Paul Mayvaert, *Uncial letters: Jerome's Meaning of the Term*, JTS 34, 1983, pp. 186-188.

³³² Recunoscut și sub următorul simbol: Ⲁ, singurul manuscris păstrat care conține întreg Noul Testament. Cât despre derivatele sale (ABCψ), nu putem nega urmele unor serioase denaturări textuale.

³³³ Din motive pur sentimentale amintim aici existența documentului *Argenteus Upsaliensis* redactat în limba goșilor de către primul episcop ortodox al lor Ulfila (Οὐλφίλας) în secolul al IV-lea, și descoperit abia către secolul al XVI-lea în biblioteca mănăstirii Werden de lângă Ruhr. Codicele *Argenteus* este scris pe foi de pergament (Περγαμηνῶ μεμβράνα) fabricat din piele de vițel, foile subțiri având dimensiunea de 0,05-0,16 mm

Codex Sinaiticus (⌘) a fost descoperit în anul 1859 de către bibliștul german Constantin Tischendorf, cu ocazia vizitei sale la mănăștirea St.Catherine de pe muntele Sinai. Comoara îngropată aici, număra printre altele, cărțile profeților Isaia, Ieremia, Neemia, cartea Estera, I Cronici, și cele 3 volume ale Macabeilor.³³⁴ Cărțile canonice ale Noului Testament gășite pe muntele Sinai în condiții de conservare excelente, alături de câteva apendice (*E-pistola lui Barnaba și Păștorul lui Herma*), au fost transportate în octombrie 1859 în St. Petersburg, unde în sânul Librăriei Imperiale și-a câștigat șederea permanentă. Trei ani mai târziu, publicarea textelor a fost asigurată prin metoda fototipiei, însoțită și de o ediție critică, proaspăt scoasă de sub tipar în primăvara anului 1863.³³⁵ Materialul original al acestui manuscris, care nu este mai vechi de secolul al IV-lea este un pergament de foarte bună calitate, pregătit din piei de antilope (ori din animale de aceeași mărime). Textul a fost aranjat în cva-drupli de câte 4 foi, fiecare pagină măsurând aproximativ 40 cm (însă există semne potrivit cărora, dimensiunea a fost una mai mare); pagina grupează 4 coloane de text (aproximativ 7 cm lățime, conținând 48 de margini). Textul nu descopera inițiale foarte pronunțate, însă fiecare paragraf conduce ușor privirea, înspre partea din stânga. El este divizat în scurte paragrafe, fiecare lăsând la încheierea lui spații goale lăsate intenționat. Lățimea coloanelor cât și formele atrăgătoare ale Codex-ului Sinaiticus, fac din acesta, obiectul celei mai literare expresii artistice ale sfârșitului secolului al III-lea.

și colorate purpuriu. Liniile trasate pe partea cărnoasă a foii, sunt executate de pe marginea din stânga a foii (2, 25 cm de la margine), iar cealaltă linie se gășește la distanța de 4, 25 cm din partea dreaptă a foii; iar între perechile de linii, orizontale/verticale, sunt scrise pe fiecare pagină câte 20 de șiruri. Literelor textului codicelui, sunt în cea mai mare măsură cele ale alfabetului grecesc în forma lor cea mai târzie, iar pe lângă acestea se mai gășesc literele vechii rune gotice, ele având înălțimea de 5 mm (Vasile Gheorghiu, *Codex Argenteus Upsaliensis*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, București, 1939, pp. 10-13). Erorile și co-recturile acestui codice nu întârzie să apară, astfel că, asupra Evangheliilor după Matei și Ioan, se pot constata erori în cel mult 60 de locuri; iar asupra celor după Marcu și Luca, un număr de 80 de greșeli. Unele dintre ele au fost corectate prin eradicare de către scribii înșiși, iar în alte cazuri, literele omise au fost adăugate deasupra liniilor (având grosimea de 2-3 mm), precum se regășesc în Evangheliile după Matei și Ioan (Idem, p. 24). După multe strămutări de-a lungul anilor (întră mai întâi în posesia mănăștirii Monte Cassino, Werthen, împaratului Rudolf II, conducătorului Suedezilor – Ioan Christophor de Königsmarck, bibliotecii Reginei Christina, contelui Magnus Gabr; iar în cele din urmă în posesia Universității din Upsala sub atenta îngrijire a poetului Georgius Stiernhielm), codicele (teucoj, tuktíon) *Argenteus Upsaliensis* ajunge în proprietatea Universității din Upsala (reconșionat de către renumitul poet Georgius Stiernhielm) în ziua de 18 ianuarie 1669, la îndemnul lui Olaf Rudbeck care a dispus ca *Argenteus Upsaliensis* să fie legat în niște pereți de argint. Conservat aici, codicele devine cel mai prețios tezaur al Universității, iar aceasta va purta renumele de cea mai renumită bibliotecă din lume.

³³⁴ Manuscrise depozitate apoi în Librăria Universitară din Leipzig sub numele de *Codex Friderico-Augustanus*, unde au rămas timp de 2 ani, după care au fost publicate integral.

³³⁵ Edițiile fototipice au urmat cu anii, până la cristalizarea formei definitive, când în 1911 Presa Universitară din Oxford, prezenta publicului larg, prin profesorul Lake, albumul complet. A se vedea Frederic G. Kenyon, *Hand-book to the Textual Criticism of the New Testament*, Macmillan and co., Limited, London, 1912, pp. 62-64.

Codex Alexandrinus (A). Cel mai cunoscut vestigiu al perioadei unciale (sec. V), a fost transportat din Alexandria în Constantinople, de către Cyril Lucar în preajma anului 1621. A fost dăruit un an mai târziu către Royal Library, loc în care a fost depozitat mai bine de un secol, după care a intrat în posesia Muzeului Britanic.³³⁶ Conține un număr de 773 pagini³³⁷ de pergament, măsurând 30x25 cm, textul fiind împărțit pe câte două coloane. Paragrafele noi sunt întărite cu litere de tipar, însă majoritatea lor se continuă fără nici o delimitare, îngreunând cursivitatea lecturii. Se pot identifica ușor 4 autori diferiți ai manuscrisului, contemporani unul cu celălalt, cât și urmele unor ușoare corecturi originale. Alte corecții textuale sunt de natură secundară și pot fi trecute ușor cu vederea. Manuscrisul cuprinde aproape întreg Vechiul cât și Noul Testament, cu adăugarea ultimelor două cărți ale Macabeilor la sfârșitul Vechiului Testament; dar și a Epistolei lui Clement³³⁸ și a Psalmilor lui Solomon la încheierea Noului Testament. O notă critică aparținând lui Cyril Lucar, afirmă paternitatea egipteană a manuscrisului, însă întreaga tradiție de după, pledează pentru un grup compact alcătuit din mai mulți autori.³³⁹

Codex Vaticanus (B). Considerat a fi, atât cel mai vechi cât și cel mai valoros ma-nuscris grecesc al Bibliei, a fost adus în Europa cu un secol și jumătate înaintea codexului (A), și cu patru secole înaintea lui (⌘), susține Kenyon.³⁴⁰ În 1867 Tischendorf a publicat o ediție a textului Noului Testament, considerată a fi una dintre cele mai de succes realizări; un an mai târziu însă, autoritatea papală, sub atenta îngrijire a lui Vercellone și Cozza, a oferit publicității și ultima piesă al acestui puzzle: corpusul vechitestamentar. Eforturile celor doi promotori ai proiectului *Vaticanus*, aveau să fie însumate, în cele din urmă, odată cu apariția ediției fototipice în anul 1890 – de altfel, un motiv ce inaugurează tarele criticismului textual noutestamentar. Originalul conservă un pergament confecționat din

³³⁶ Frederick H.A. Scrivener, *A Plain Introduction to the Criticism of the New Testament*, vol. I, George Bell & Sons, Cambridge, 1894, pag. 23.

³³⁷ După unii cercetători chiar 820 pagini, argumentul fiind lipsa unui număr important de paginație din corpusul original, conform istorisirii lui Clement. Vezi Frederic G. Kenyon, *op.cit.*, pag. 73.

³³⁸ Epistola lui Clement, deși nu este recunoscută de Biserică a fi o carte inspirată (canonică), este inclusă în gru-para cărților canonice noutestamentare, urmând în ordine după cartea Apocalipsei. Cea de-a doua Epistolă a lui Clement a dispărut cu timpul, împreună cu prima pagină a celei dintâi epistole. De asemenea, lipsește din ma-terial, aproape întreaga Evanghelie după Matei, aproximativ două capitole ale Evangheliei după Ioan, dar și câteva capitole din prima Epistolă a Sfântului Apostol Pavel către Corinteni.

³³⁹ Păstrând poziția lui Cyril, Rene Gregory susține și el amprenta egipteană, adăugând în subsidiar jumătatea secolului al V-lea ca dată precisă a întocmirii manuscrisului (C.R. Gregory, *Canon and Text of the New Testament*, Charles Scribner's Sons, New York, 1907, pag. 358). Eldon Epp este în schimb de o cu totul altă părere, invocând secolul III ca dată constitutivă (Vezi Eldon Jay Epp, *The Papyrus Manuscripts of the New Testament*, in vol. „The Text of the New Testament in Contemporary Research”, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1995, pag. 19).

³⁴⁰ Frederic G. Kenyon, *op.cit.*, pag. 77. De altfel, istoricitatea sa de necontestat, cât și deosebita importanță i-a fost recunoscută încă din timpul domniei împăratului Napoleon; însă timp de o perioadă îndelungată, nu s-a făcut nici un pas în vederea publicării lui.

piei de antilope,³⁴¹ având forma aproape pătrată, paginile nedepășind mărimea de 25x20 cm. Scrisul mărunț, ne-convențional, lăsându-se modelat de vicisitudinile vremii, atesta amprenta secolului al II-lea; din păcate însă, textura a fost șlefuită de intervenția corectorilor.³⁴² Văduvind astfel autenticitatea sa. Intervențiile au fost orchestrate de cel puțin două persoane, prima intervenție aparținând unui scrib local din acea perioadă, iar cea din urmă, atestă Kenyon³⁴³, a fost măsura secolului al XI-lea. Originalul manuscrisului conține aproape în întregime Canonul biblic, cu excepția unor capitole importante din cartea Facerii și a Psalmilor davidici, dar și ultimele 6 capitole ale Epistolei către Evrei. În ceea ce privește Epistolele Pastorale cât și Apocalipsa lui Ioan, ele lipsesc cu desăvârșire.³⁴⁴

Stabilirea originalului Noului Testament, a jucat de fiecare dată o problemă serioasă, această competență presupune atât familiaritatea manuscriselor grecești, cât și identificarea punctului comun al relaționării lor. Thomas C. Geer jr. stabilește ca primă țință, interpretarea critică a diferitelor variante, în încercarea de a stabili măsura corectă a originalului vizat.³⁴⁵ Păstrând aceeași poziție, Westcott³⁴⁶ susține și el nevoia unui comportament corect față de text înainte de-a iniția o judecată finală. Se obișnuiește însă clasificarea manuscriselor grecești pe diverse paliere, în concordanță cu materialul textului, cu ideea transmisă sau cu scopul pentru care au fost redactate.³⁴⁷ Oricum ne-am raporta cu privire la relaționarea diverselor variante grecești noutestamentare, cerința ultimă rămâne identificarea unui punct de sprijin, desprins nu dintr-o normă a unei variante textuale precise, ci din pulsul întregului corp existent.³⁴⁸ Fără îndoială, aceste importante manuscrise, prezentate sumar în paginile de mai sus, sunt vitale în ceea ce privește inima criticismului textual noutestamentar. Prețioasele copii ale Noului Testament au

³⁴¹ Bruce Metzger, *The Text of the New Testament: Its Transmission, Corruption, and Restoration*, Clarendon Press, Oxford, 1968, pp. 6-9.

³⁴² C.R. Gregory, *op.cit.*, pag. 345.

³⁴³ Frederic G. Kenyon, *op.cit.*, pag. 80.

³⁴⁴ Eberhard Nestle, *Introduction to the Textual Criticism of the Greek New Testament*, Williams and Norgate, New York, 1901, pp. 61-62.

³⁴⁵ Thomas C. Geer jr., *Analyzing and Categorizing New Testament Greek Manuscripts: Colwell Revisited*, in vol. "The Text of the New Testament in Contemporary Research", (Ed. Bart Ehrman, Michael Holmes), William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1995, p. 253.

³⁴⁶ B. Westcott, F.J.A.Hort, *The New Testament in the Original Greek*, Harper&Brothers, New York, 1882, p. 31.

³⁴⁷ Bruce Metzger, Bart Ehrman, *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, Oxford University Press, 2005, p. 48.

³⁴⁸ Gordon Donald Fee, *The Significance of Papyrus Bodmer II and Papyrus Bodmer XIV-XV for Methodology in New Testament Textual Criticism*, (A Dissertation presented to the Faculty of the Graduate School, University of Southern California), 1966, p 71.

restructurat gândirea critică cu privire la perioada istorică în care-au circulat. Ele deschid totodată, noi perspective și noi tactici de abordare pe filonul criticismului tradițional.

Formarea Canonului biblic

Incontestabil, întrebarea despre circumstanțele formării Canonului biblic cristalizează preocupările isagogice noutestamentare. Părerile istoricilor cât și a exegeților sunt împărțite de la caz la caz. Warfield³⁴⁹, Allert³⁵⁰, Tenney³⁵¹, Kruger³⁵², Mihoc³⁵³ și mulți alții, susțin poziția unui canon deschis în Biserica primară. Zahn³⁵⁴ spre exemplu, bazându-se pe capitolul 5 al Epistolei lui Barnaba, emite teoria potrivit căreia, un canon al Noului Testament exista deja la sfârșitul secolului I. Zahn nu contrazice formarea celor 27 de cărți prezente astăzi în canon, odată ce Biserica a trecut pragul primului ei veac de încheiere, însă susține existența unui corpus scripturistic intrat de foarte timpuriu în comunitățile creștine. Pentru Harnack³⁵⁵ ca-nonicitatea se derulează sub stindardul Vechiului Testament: citatele scripturistice stabilesc canonicitatea. Această poziționare a fost interpelată de studiile de mai târziu drept axioma lui Harnack, iar cronologia încheierii Canonului, potrivit autorului, a fost cuprinsă undeva între anii 150-250 d. Hr.³⁵⁶ Sundberg³⁵⁷ oferă în schimb, alternativa derulării istoriei Canonului în baza a trei secvențe liniare: Pornește de la recunoașterea timpurie a scrierilor creștine până către recunoașterea existenței unui Canon, timpul istoric ce-a cuprins uzanța scrierilor Noului Testament până către sfârșitul secolului al II-lea, și în final activitatea de grupare. Concluzia lui arată încheierea unui Canon legitim și unanim recunoscut, undeva după granițele secolului al III-lea. O ipoteză ce pare să fie cea mai corectă, după cum vom vedea în continuare.

³⁴⁹ Benjamin Warfield, , *The Canon of the New Testament: How and when formed?*, in „The Works of Benjamin Warfield”, vol 1: *Revelation and Inspiration*, Grand Rapids: Baker Books, 2003, p.451.

³⁵⁰ Craig D. Allert, *A high view of Scripture: The Authority of the Bible and the Formation of the New Testament Canon*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2007, p. 39.

³⁵¹ Merrill C.Tenney, *op.cit.*, p. 460.

³⁵² Michael J.Kruger, *Canon Revisited: Establishing the Origins and Authority of the New Testament Books*, Crossway, Wheaton, Illinois, 2012, p. 28.

³⁵³ Vasile Mihoc, Daniel Mihoc, Ioan Mihoc, *Introducere în Studiul Noului Testament*, vol I, Editura Teofania, Sibiu, 2001, p. 72.

³⁵⁴ Craig D. Allert, *op.cit.*, p. 41 apud T. Zahn, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons*, 2 vols. Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung, 1988.

³⁵⁵ Adolf von Harnack, *The Origin of the New Testament and the Most Important Consequences of the New Creation*, Crown Theological Library 45, London: Williams&Norgate, 1925.

³⁵⁶ Odată ce o carte este considerată drept Scriptură, înseamnă că ea deține aceeași autoritate ca una din Vechiul Testament; iar alta care nu deține această distincție eclesială, indubitabil ea nu poate sta în picioare ca fiind normativă pentru credință și nici inspirată. Având această distincție în minte, lista cărților canonice își înrădă-cinează existența într-o perioadă de timp egală cu cea menționată, concluzionează Harnack.

³⁵⁷ A.C.Sundberg, *Towards a Revised History of the New Testament Canon*, in „Studia evangelica 4”, no.1/1968, p.456.

Metzger³⁵⁸ însă, devine cel mai radical dintre toți atunci când susține că structura Canonului ar mai putea fi schimbată în timp, deoarece Biblia este un produs istoric. Atitudinea aceasta este una destul de inoportună, fiindcă un model canonic nu trebuie să fie echivalentul unei concluzii istorice legate de modul în care unele cărți au devenit autoritare, ci trebuie să se stabilească pe baza axiomei *πᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἐλεγμὸν, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ* (*II Timotei 3, 16*); pașii care-au condus spre acea concluzie. O poziție greu de acceptat de criticii istorici, ce-și trag seva din perioada Iluministă, cu atât mai mult cu cât susțin particularitatea delimitărilor canonice, drept reflecții ale activității umane din Biserica creștină a primelor veacuri. Aceștia continuă să scoată în frontispiciul cercetării lor, elementul uman al deciziilor canonice, numind co-lecția scrierilor inspirate ale Scripturii, simple decizii omenești.³⁵⁹

Trebuie însă să identificăm, abstractizând logica gândirii liniare, produsul conștiinței eclesiastice în periplul nostru isagogic. De aceea, la data când apostolii au început să-și elaboreze epistolele lor dogmatice, care mai târziu vor deveni părți constitutive ale Noului Testament, exista deja în Biserica primară un Canon unanim stabilit al cărților Vechiului Testament (*II Petru 3, 15-16*).³⁶⁰ Nașterea Noului Legământ n-a fost deloc una ușoară, pândit mereu de amenințarea scrierilor apocrife sau gnostice, cât și de canonul ereticului Marcion,³⁶¹ evoluția formării Canonului s-a întins pe-o perioadă de 4 secole.

Prima mărturie despre existența unui Canon al Noului Testament o avem de la Sfântul Ignatie al Antiohiei (cca. 107-117) care vorbind despre *εὐαγγέλιον* și *ἀπόστολοι* citează din 14 cărți ale actualului Canon: (*I Petru, I Ioan, Epistola către Filipeni, Evanghelia după Matei și Luca, I-II Corinteni, Romani, Galateni, Efeseni, Coloseni, Evrei, I-II Timotei*). Au urmat de aici mărturiile istorice ale lui Papias, Barnaba, Diognet, Iustin Martirul și

³⁵⁸ Bruce Metzger, *The Canon of the New Testament: Its Origin, Development, and Significance*, Oxford: Clarendon Press, 1987, p. 275. Însă de referință rămâne tot Bauer, acesta frizând logica absurdului, susține faptul că în Biserica primară nu existau concepte ca *ortodoxie* sau *erezie*; ci mai degraba un joc de culise al creștinilor lacomi după conducere, de aceea și nașterea Canonului (Vezi Walter Bauer, *Orthodoxy and Heresy in Earliest Christianity*, Philadelphia: Fortress, 1971 *apud* Michael J. Kruger, p. 32). Acesta este însoțit în elucu-brațiile sale, de către un Koester, care la rândul său, denaturând realitatea până la limita paroxismului, declară autoritatea unei cărți în comparație cu o alta, ca fiind un simplu deșuet. Toate cărțile care-au circulat în Biserica primară sunt pe aceeași treaptă în logica interpretului, cărți perindate prin mâinile credincioșilor care n-au avut nici o urmă de sinonimie cu epistolele inspirate ale Noului Testament (Vezi Helmut Koester, *Ancient Christian Gospels: Their History and Development*, London: SCM, 1990, p. 30).

³⁵⁹ James Barr, *The Bible in the Modern World*, Harper&Row, New York, 1973, p. 120.

³⁶⁰ Vasile Mihoc, Daniel Mihoc, Ioan Mihoc, *op.cit.*, p. 72.

³⁶¹ J.N. Birdsall, *Canon of the New Testament*, Inter-Varsity Press, London, 1968, p. 114.

Filosoful, Hegesip, Teofil al Antiohiei, Irineu al Lyonului, Canonul Muratori³⁶² (mărturie acoperind o perioadă aproximativ de 3 secole), care într-o formă sau alta au recunoscut canonicitatea cărților No-ului Testament. Excepții de la regulă făcând Epistola către Evrei, II Petru, II-III Ioan, cartea Apocalipsei;³⁶³ cărți care în ciuda criticilor existente s-au bucurat de includerea lor în Canonul definitiv propus de Sfântul Athanasie³⁶⁴ (367 d. Hr.) și recunoscut cu timpul de întreaga Biserică.³⁶⁵ Acesta s-a impus în a doua jumătate a secolului al IV-lea d.Hr., pentru Răsărit decisivă a fost Epistola Festivă a lui Athanasie, iar pentru Apus, Sinodul Roman aflat sub conducerea papei Damasus în anul 382.

Odată cu ascensiunea textelor Noului Testament (*II Petru 3, 16*), întocmai precum ve-dem la Sfântul Apostol Pavel care urgencează colecționarea cât și răspândirea epistolelor spre alte Biserici: *Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῆ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιστολὴ ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῆ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνώτε (Coloseni 4, 16)*; autoritățile ierarhice, în încercarea lor de-a păstra duhul Bisericii nepătat de ereziile locale, au cercetat cu acrivie toate textele prezente la acea vreme. Astfel, ei au hotarat sub inspirația Duhului Sfânt: *ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν μηδὲν πλεον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρους πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες (Fapte 15, 28)*; care dintre scrierile biblice pot fi declarate drept canonice. Astfel, în trupul Bisericii rezidit și în contextul unor comunități divizate religios (*ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*) din pricina apocrifelor și-a ereziilor de tot felul, Sfinții Părinți ai Bisericii, introduc simbolul unității prin definirea unui Canon sobornicesc legitim.

Listele oficiale vorbesc despre Canon, amintind în prima fază despre cel al lui Marcion (140 d.Hr.)³⁶⁶, care lăsându-se purtat de resentimente, exclude din canonul său întreaga

³⁶² Își poartă numele de la Ludovico Muratori cel care l-a descoperit în 1740, un manuscris vechi din secolul al II-lea. Acesta enumeră întreaga suită a Noului Testament de astăzi, cu excepția câtorva cărți.

³⁶³ *Apocalipsa pretinde să fie privită drept o profeție cu autoritate și implică ideea că va fi citită în Biserici; nu ne putem imagina că autorul acestei cărți a intenționat vreodată ca opera lui să fie inserată în Vechiul Testament; în mod sigur el o vroia stând alături de acesta independent.* (Adolf von Harnack, *Originea Noului Testament*, Editura Herald, București, 2007, p. 159).

³⁶⁴ În cea de-a XXXIX-a Epistolă a sa, purtând titlul de *Epistola festivă* (Ἐπιστολὴ ὀρθαστικὴ) a promulgat Canonul întregii Sfinte Scripturi, *la îndemnul unor frați legitimi* (după propriile sale cuvinte), cu scopul de a-i proteja pe credincioșii Bisericii, de eventualele turmentări pricinuite din lecturarea așa ziselor ἀπόκρυφα. Lista oferită de marele episcop, este identică cu cea din *Codex-ul Vaticanus*, și cu lista cărților pe care le întâlnim astăzi în toate edițiile scripturistice. Vezi Bruce Metzger, *op.cit.*, p. 212.

³⁶⁵ Vasile Gheorghiu, *Introducerea în Sfintele Cărți ale Testamentului Nou*, Cernăuți, 1929, p. 794.

³⁶⁶ Marcion ajunge la Roma în anul 140 d.Hr. unde studiază alături de un profesor gnostic pe numele sau Cerdo, a cărui încredințare despre literatura Vechiului Testament era aceea că, Dumnezeuul YHWH prezent acolo, nu este Cel pe care apostolii l-au propovaduit în era creștină. La scurt timp Marcion dezvoltă această erezie până acolo încât ajunge să declare: *Din moment ce Dumnezeuul Vechiului Testament poartă de grijă doar evreilor, în timp ce Dumnezeuul Noului Testament poartă de grija tuturor oamenilor, orice noi scrieri*

literatură vechitestamentară, inserând astfel doar cărțile Noului Testament (dar și dintre ele, doar pe acelea care sunt lipsite de așa-zisele *accente iudaice*). Lista lui începe cu: Galateni, 1-2 Corinteni, Romani, 1-2 Tesaloniceni, Efeseni, Coloseni, Filipeni și Filimon.³⁶⁷ Moule afirmă însă, că pe la jumătatea secolului al II-lea, cel puțin 10 din epistolele lui Pavel se aflau în largă circulație, întocmai celor 4 evanghelii.³⁶⁸ Absența celor din urmă din canonul lui Mar-cion nu face decât să portretizeze o încăpățănare subiectivă. Pasii cei mai însemnați în formarea Canonului s-au derulat între anii 150-170 d.Hr., iar în această perioadă a tranziției își face apariția pe scena istoriei Irineu de Lyon, primul care mută accentul de pe importanța majorității cărților veterotestamentare către includerea unui număr ridicat a textelor Noului Testament; într-un efort similar cu cel al ocrotirii Bisericii de ecourile tradiției și de atacul ereziilor gnostice. În lucrarea sa de referință,³⁶⁹ este primul care prezintă unitatea celor două Testamente, folosind mai des citate din Noul Testament în lupta sa contra ereziilor. În lista lui canonică, Irineu citează din cele 4 evanghelii, Faptele Apostolilor, cele 12 epistole ale lui Pavel (excluzând Filimon), Epistola lui Iacob, I Petru, I-II Ioan, Apocalipsa și Păstorul lui Herma.³⁷⁰

A treia listă de mare importanță este *Canonul Muratorian* considerat de către mulți cercetători a fi drept *călcâiul lui Ahile* în ceea ce privește cercetarea canonicității Noului Testament. Redactat în cel de-al doilea secol al creștinătății, pe baza lui se ridică întrebări ca: Dacă este totuși un document din secolul al doilea, de ce nu există referințe convingătoare în privința acceptării în Canon al celor 4 evanghelii? Cât de încetățenită era această chestiune la sfârșitul veacului al doilea? Care este explicația referinței cărții *Înțelepciunea lui Solomon* în Fragment, dacă el oferă lista cărților canonice ale Noului Testament? Mai mult, despre această referință se vorbește prima oară abia în secolul al IV-lea în lucrarea *Historia Ecclesiae* al lui Eusebiu de Cezareea, unde autorul a recenzat canonul lui Irineu. Pe de altă parte, cartea *Înțelepciunii lui Solomon* este inserată de către Meliton de Sardes (secolul II) în canonul Vechiului Testament.³⁷¹ Data redactării cărții *Înțelepciunea lui Solomon* este foarte aproape de timpurile nouotestamentare (aprox. 40 d.

care fac aluzie la evrei, nu pot fi declarate canonice. Din acest punct, este ușor să înțelegem de ce acest antisemit convins, exclude o mare parte din literatura Noului Testament. Cf. J.A.Baker, *The Formation of the Christian Bible*, Fortress Press, Philadelphia, 1977, p. 158.

³⁶⁷ Kurt Aland, *The Problem of the New Testament Canon*, Londra, A.R.Mowbray, 1962.

³⁶⁸ F.D.Moule, *The Birth of The New Testament*, London, 1962, p. 200.

³⁶⁹ Irenaeus, *Against Heresies*, Kessinger Publishing, Whitefish:Montana, 2010.

³⁷⁰ A se vedea în format electronic Irenaeus of Lyon, *Against Heresies*, in „The Ante-Nicene Fathers”, vol I, 2000, p. xi. Deasemenea, pentru mai multe detalii, a se cerceta și Kirsopp Lake, *CODEX SINAITICVS PETRO-POLITANVS: The Epistle of Barnabas and the Shepherd of Hermas*, Clarendon Press, Oxford, 1911.

³⁷¹ Lee Martin McDonald, *The Integrity of the Biblical Canon in Light of Its Historical Development*, „Bulletin for Biblical Research 6”, Alhambra, California, 1996, pag. 121.

Hr.), pentru aceasta a putut fi ușor strecurată în lista canonului Noului Testament, sau cel puțin aceasta este explicația lui Metzger.³⁷² De aseme-nea, cartea *Păstorul lui Herma* o altă scriere contestată, s-a bucurat la început de atenția Sf. Athanasie, definită ca (ὠφελιμωτάτης) în lucrarea sa *De Incarnatione Verbi Dei* (cca. 318 d. Hr.), însă mai apoi a fost exclusă din definitivarea Canonului Noului Testament odată cu redactarea *Epistolei festive* din anul 367.

De remarcat faptul că autorul fragmentului citat, nu intenționează să ofere strict o listă canonică a cărților Noului Testament, ci dorește să-și prezinte reflecțiile teologice cu privire la cărți, cât și *normele care au stat la baza procesului de formare a canonului Noului Testament*.³⁷³ Privind lucrurile din optica procesului de formare a Canonului nou testamentar, conjugat cu numeroase păreri și discuții legate de inspirația mai mult sau mai puțină a textelor sobornicești, n-ar trebui să ne uimească referințele celor două cărți din Fragmentul Muratori aspru criticate. Ele pot constitui un punct de plecare privind decizia excluderii lor din Canon.

Canonul Sfântului Athanasie, de care-am amintit în treacăt, prin *Epistola sa festivă*³⁷⁴ distinge clar cărțile inspirate de Dumnezeu de cele neinspirate, elaborând lista Canonului său, păstrat până astăzi în varianta lui originală. Această listă enumeră: Cele 4 Evanghelii, Faptele Apostolilor, Iacov, 1-2 Petru,³⁷⁵ 1-2-3 Ioan, Iuda, Romani, 1-2 Corinteni, Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, 1-2 Tesaloniceni, Evrei, 1-2 Timotei, Tit, Filimon, Apocalipsa.³⁷⁶ În completarea listei, Sf. Athanasie susține:

These are fountains of salvation, that they who thirst may be satisfied with the living words they contain. In these alone is proclaimed the doctrine of godliness. Let no man add to these, neither let him take ought from these. For concerning these the Lord put to shame

³⁷² Bruce Metzger, *op.cit.*, p.165.

³⁷³ Stelian Tofana, *op.cit.*, p. 93.

³⁷⁴ Tradiția episcopului de Alexandria făcea ca în fiecare an să informeze Biserica Egiptului cât și mănăstirile din preajmă, cu privire la data celebrării Paștelui. Se pare că în anul 367, printre alte decrete pastorale, Athanasie înregistrează și conținutul unui Canon biblic.

³⁷⁵ II Petru a fost cea mai disputată carte a Noului Testament, textul nu era menționat aproape deloc în Biserica Alexandriei, nici în Bisericile Asiei Mici, nici în Bisericile latine ale Africii; însă odată cu intervenția lui Athanasie spiritele s-au calmat, cartea fiind acceptată în Canon și în aproape toate Bisericile. A se vedea D.A. Carson, *An Introduction to the New Testament*, Leicester, 1999, p. 493.

³⁷⁶ De ce doar o Apocalipsă și nu mai multe? Un posibil răspuns odihnește în paginile Fragmentului Muratorian: *Acceptăm de asemenea Apocalipsele, însă numai două dintre ele, cele ale lui Ioan și Petru, însă ultima este respinsă de o mică parte dintre noi*. Aceasta este unica referință la cartea Apocalipsei lui Petru, nici Irineu și nici Tertulian nu aduc în discuție această chestiune. A se vedea Adolf Von Harnack, *op.cit.*, pp. 81-82. Motivul pentru care Biserica primară semnaleză inciziile explicative operate în Canon, cu privire la eliminarea Apocalipsei petrine, este determinat de caracterul ei oarecum suspect. Lucrarea cuprinde un așa zis discurs al lui Iisus către ucenicii săi, cu tentă gnostică, și care nu este surprins în paginile Evangheliilor sinoptice. Un motiv în plus pentru a-i fi contestată inspirația, și implicit refuzul lecturării ei în Biserică.

*the Saducees, and said: „Ye do err, not knowing the Scriptures”. And He reproveth the Jews, saying: „Search the Scriptures, for these are they that testify of Me”.*³⁷⁷

Se pare că odată cu moartea Apostolilor, episcopii Bisericii maturizați în grabă, au căutat, presați de circumstanțe, să precizeze care dintre numeroasele texte biblice, au iden-titate apostolică și inspirație divină. Această îndeletnicire a făcut ca la sfârșitul secolului al IV-lea, să apară în Canonul acceptat de întreaga creștinătate, cele 39 de cărți vechites-tamentare cât și cele 27 cărți ale Noului Testament; prezente și astăzi în toate edițiile scrip-turistice moderne. Tot ca o idee concludivă, se cuvine să amintim aici, în perimetrul unor date cât mai succinte, direcțiile de evoluție materializate în forma unor culegeri de scrieri rivale Noului Testament. Încă din timpurile apostolice, a luat naștere pe baza formulei *Scripturile și Domnul* o colecție de îndrumări și predici ale Mântuitorului (documentul Q) care ținea cu ob- stinație în Biserică locul oricărui canon nouestamentar. O a doua parte a acestei colecții nu întârzie să apară, având marginile nedefinite (deschise pentru alte scrieri); iar în forma a-cesta, văduvită de principiul apostolicității, milita o poziție alarmantă. Purtând numele de *Didahia* sau *Învățătura Domnului scrisă de cei doisprezece Apostoli* (secolul I), poate fi nu-mită pe bună dreptate un rival necunoscut al Noului Testament, având implicații biblice, catehetice, hermeneutice dar și liturgice. N-ar fi putut niciodată împiedica dezvoltarea ge-nuină a Noului Testament, însă cu toate acestea și-a păstrat un loc paralel în Biserică purtând amprente pseudoapostolice, concluzionează Harnack.³⁷⁸

Un posibil scenariu în care dezvoltarea Noului Testament s-ar fi oprit la stadiul do-cumentului Q, ar fi plasat cu siguranță creștinismul în zona de influență a iudaismului, pro-movând doar un cadru de strictă asceză morală. Dacă ea s-ar fi oprit la varianta *Didahiilor* în schimb, s-ar fi ajuns probabil la același impact ca cel al Noului Testament de astăzi, însă cu implicații tragice. Ideea unui canon închis ar fi rămas la fel de străină ca și atunci, deschizând porțițe elementelor eterogene și discutabile; tăișul ereziilor tăind necruțător în intimitatea uni-tății bisericești.³⁷⁹ Ne este greu să concepem un astfel de scenariu!

³⁷⁷ Athanasius, *39th Festal Letter*, (editie electronica) in „The Nicene and Post-Nicene Fathers”, vol.IV, 2000, p.6.

³⁷⁸ Adolf von Harnack, *op.cit.*, p. 163.

³⁷⁹ *Idem*, p. 169.

Concluzii

Așa cum am arătat, istoria revelării Cuvântului lui Dumnezeu poartă în sine pecetea aceluiași Autor divin, Care prin prezența Sa logică asigură unitatea la nivel textual cât și in-terrelațional. Exemplul încheșării poporului lui Israel, care nu a proliferat niciodată o altă convingere decât cea existentă istorico-cultic în documentele Pentateuhului sau Hexateuhului, pornește de la aceeași icoană a istoriei mântuirii. Episodul Qumran de asemenea, prin exem-plul nealterării unității textului revelat, aduce în interiorul spațiului liturgic panorama sim-fonică a epifanizării lui, adevărind prin concordanță, unicitate și dispoziție soteriologică. Concordanță prin faptul că nu exclude părți ale teofaniei, unicitate prin activitatea sa sin-tetică, și soteriologică prin împlinirea profețiilor hristice.

Epoca dezvoltării Canonului nou testamentar exprimă exhaustiv adevărul înveșnicirii textului revelat. Putem spune fără nici o greșeală, că toată desfășurarea timpului istoric (de la Geneză și până la Parusie) stă sub dicteul Cuvântului veșnic epifanizat. Mai mult decât atât, forma pe care Noul Testament a adoptat-o, voalează implicații adânci pentru Biserică: auten-ticitate indubitabilă, izvorând din autoritatea hristică și apostolică; recunoașterea profețiilor vechitestate care impune de la sine originea divină a Scripturii, și totodată sistematizarea Legilor Divine sub forma canonică unanim acceptată de Biserica Universală.

Este evident că toate acestea, conduc spre promovarea unui traseu liniar, în care subiectul *istoria mântuirii* își găsește punctul de convergență pe marginea finalizării Canonului Scripturistic, în intimitatea Cuvântului descoperit.³⁸⁰ De fapt, ideea Canonului în Canon,³⁸¹ a știut mai mereu să stimuleze energiile latente ale creștinismului primar, trezind conștiințe nepătate. Determinându-i să acționeze apologetic și suscitând profunde idealuri, acțiunile Bisericii Universale au devenit paradigme misionare în contextul unității de credință și de dogmă apostolică.

³⁸⁰ Theo Donner, *Some Thoughts On The History Of The New Testament Canon*, „Themelios” nr. 7, April, 1982, p.27.

³⁸¹ Frederick F. Bruce, *The Canon of Scripture*, InterVarsityPress, Glasgow, 1988, p. 270.